

ἀντικειμενοποιηθῇ εἶναι δυνατόν καὶ ποὺ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνη «πρόβλημα» (σ. 453). Κι ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ φιλοσοφικὴ τόλμη, στὴν ἀποδοχὴ τοῦ μυστηρίου ὡς τοῦ χώρου ζωῆς καὶ ὡς τραγικῆς δυνατότητος τῆς Φιλοσοφίας νὰ «ὀδεύῃ» ὄχι στὸ χῶρο τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ συγκεκριμένου, ἀλλὰ στὸ χῶρο τῆς συνεχοῦς ἐρωτήσεως καὶ ἀμφιβολίας, σὰν νὰ ξαναρχίζῃ ὅλη ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τώρα καὶ σήμερα. Ἡ φιλοσοφικὴ τόλμη δὲν ἐκφράζεται ὁμῶς μόνο ὡς ἐρώτηση καὶ ἀμφιβολία, ἀλλὰ καὶ ὡς τραγικὸ Ναι στὴν παρουσία τοῦ Ἀπολύτου. Τὰ λόγια τοῦ Αὐγουστίνου ποὺ παραθέτει εἶναι ἀποκαλυπτικά : Ὁ Θεὸς δὲν γνωρίζεται πρῶτα καὶ ὕστερα λατρεύεται καὶ δὲν λατρεύεται χωρὶς νὰ γίνη γνωστός : γιὰτὶ λατρεία καὶ γνώση προϋποθέτουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο : στὴ λατρεία ἀφήνεται ὁ Θεὸς μόνος του νὰ γνωσθῇ καὶ εἶναι παρών· καὶ ἡ παρουσία του μετατρέπῃ τὴ λατρεία σὲ γνώση : Αὕτῃ ἡ λατρεία εἶναι ποὺ δικαιώνει τὴν μέσῳ αὐτοῦ καὶ τῆς πληρώσεώς του τόλμη τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοῦ «ὄντος πρὸ τοῦ Θεοῦ», ὡς τοῦ ἐσχατολογικὰ παρόντος, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ καὶ δικαιώνει τὴν τόλμη.

Μόναχον

Σταῦρος Πάνου

M. Nédoncelle, *Explorations personalistes*, Paris, Aubier-Montaigne 1970, 300 σελ.

Ἡ κατηγορία τοῦ προσώπου ἀποτελεῖ μιὰν ἀπὸ τὶς θεμελιωδέστερες ἐννοιες τῆς χριστιανικῆς σκέψης. Τὸ κίνημα τοῦ Περсонаλισμοῦ, ποὺ γνώρισε στὴ Γαλλία τὴ μεγαλύτερη ἀκμὴ του, δημιούργησε μιὰ παράδοση μὲ βαθειὰς ρίζες. Ὁ Nédoncelle εἶναι καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Στρασβούργου καὶ κάπως γνωστός στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ ἔργου του *Existe-t-il une philosophie chrétienne?* Paris 1956 (Ὑπάρχει μιὰ Χριστιανικὴ Φιλοσοφία; Ἡράκλειον 1963), ἀπὸ τὴ βιβλιοκρισία τοῦ ἰδίου ἔργου («Ἐποχές», Σεπτέμβριος 1964) ἀπὸ τὸν Γ. Μουρέλο καὶ ἀπὸ ἓνα πολὺ σύντομο ἄρθρο μου (Γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο, «Ἀκτίνες», Ἰούλιος 1967).

Τὸ νέο του βιβλίον ἀποτελεῖ τιμητικὸ τόμο μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπληρώσεως τῶν ἐξήντα πέντε χρόνων του. Ὁ Nédoncelle θεωρεῖται σήμερα μαζὶ μὲ τὸν J. Lacroix ὡς ὁ κυριότερος ἐκπρόσωπος τοῦ Περсонаλισμοῦ στὴ Γαλλία¹. Τὰ ἔργα του² ἔχουν προκαλέσει, κυρίως στοὺς χριστιανικοὺς φιλοσοφικοὺς κύκλους, ἰδιαίτερη ἐντύπωση καὶ ἔχουν γραφῇ γι' αὐτὰ μέχρι

1. Βλ. J. Lacroix, *Panorama de la philosophie française contemporaine*, Paris 1966, 109 ἐπ.

2. Κυριότερα θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν τὰ ἀκόλουθα: *La Réciprocité des consciences, essai sur la nature de la personne*, Paris 1942, 1962³. *La Personne humaine et la nature*, Paris 1943, 1963³. *De la fidélité*, Paris 1953. *Introduction à l'esthétique*, Paris 1953. *Conscience et Logos, Horizons et méthodes d'une philosophie personaliste*, Paris 1961.

σήμερα πολλές ενδιαφέρουσες μελέτες³. Οί επιδράσεις στη φιλοσοφία του, όπως ό ίδιος γράφει σέ επιστολή του (21 Φεβρουαρίου 1958)⁴, προέρχονται από τόν Bergson, τόν Blondel, τόν Brunschvicg καί τούς Έλληνες κλασικούς⁵. Η σκέψη του θά διαμορφωθῇ τελικά από τή μελέτη τοῦ γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ⁶.

Τό βιβλίό ἀποτελεῖ συλλογή ἄρθρων, δημοσιευμένων καί μή, καί διαιρεῖται σέ δύο μέρη. Τό πρῶτο ἔχει τίτλο *Εἶναι καί πρόσωπο* καί εἶναι τὸ πιό ἐνδιαφέρον. Τό δεύτερο ἐπιγράφεται *Ἱστορικά δοκίμια*. Τὰ ἄρθρα, παρὰ τή διαφορετική χρονολογική καταγωγή (ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο χειρόγραφο τοῦ 1926 ὡς τὰ ἐντελῶς πρόσφατα κείμενα), ἐκφράζουν ἕναν σαφή προσανατολισμό, ἀλλὰ καί μιὰ ἐξέλιξη ἀπὸ τὸν Ἰδεαλισμὸ στὸν Περсонаλισμό. Ἐνδεικτικὰ αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως εἶναι τὰ κείμενα τοῦ Nédoncelle: *Esquisse d'un volontarisme idéaliste* (σ. 25-36), γραμμένο τὸ 1926, καί *Sur quelques conditions d'une ontologie personnelle* (σ. 41-47), γραμμένο τὸ 1967.

Ὁ Περсонаλισμὸς του δὲν ταυτίζεται μ' ἕναν, συχνὰ ἀφηρημένο, spiritualisme (τύπου Renouvier), ἀλλὰ συνδέεται μὲ μιὰ κατ' ἐξοχὴν στέρεα ὄντολογική βάση. Τὸ πρόσωπο ἔχει διπλὴ τὴν καταγωγή, εἶναι θεῖο καί ἀνθρώπινο⁷. Ἡ ἀναφορά του στὸ θεῖο ἀποτελεῖ ἀπαρχὴ δυνατότητος ὁλοκληρώσεώς του, καί ἡ πραγμάτωση τούτη γίνεται μέσῳ μιᾶς «ἀμοιβαιότητος» τῶν ἀνθρωπίνων συνειδήσεων, ποὺ ἐκφράζεται ὡς διάλογος καί ἀγάπη (Dialectique et dialogue dans la réciprocité des consciences, σ. 79-83).

Θέματα ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας (σ. 185-199) καί φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας (σ. 111-123), σύγχρονης σκέψης, ἀλλὰ καί «χριστιανικῆς» φιλοσοφίας, δείχνουν τὴν πολυμέρεια τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ καί τὴ βαθειὰ παιδεία του. Μιὰ παιδεία, ποὺ ὅπως ὁ ίδιος ποτὲ δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ, χρωστᾷ στὴν ἑλληνικὴ σκέψη τὸ πᾶν. Ὁ τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν Nédoncelle μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρίσωμε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ συγκεντρωμένη τὴν ποτισμένη ἀπὸ τὸ κλασικὸ πνεῦμα καί τὴ χριστιανικὴ ἀποκάλυψη σκέψη ἑνὸς ἐκλεκτοῦ ἀνθρώπου καί ἑνὸς ξεχωριστοῦ φιλοσόφου.

Μόναχον

Σταῦρος Πάνου

3. Θὰ σημειώσωμε ἰδιαίτερα τὴν ἀξιόλογη ἐργασία τοῦ V. T. Liddle, *The Foundations of the Moral Philosophy of M. Nédoncelle*, Louvain 1965.

4. Cr. Valenziano, *Introduzione alla filosofia dell' amore di M. Nédoncelle*, Roma 1965, 93. Βλ. καί τὸ βιβλίό του *Explorations personnelles* 22.

5. Valenziano 93: Ancora una possibile influenza: Max Scheler. Io avevo letto il suo libro sulla simpatia, attentamente, intorno al 1935.

6. Πρβλ. τὸ ἄρθρο τοῦ L. Jerphagnon, *De l' idéalisme au personalisme: M. Nédoncelle*, RPhL 69 (1971) 397-406.

7. Πρβλ. τὸ πρόσφατο βιβλίό του: *Le Chrétien appartient à deux mondes*, Paris 1970.